

Xüsusi Jurnal

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) HƏYATI
VƏ ŞƏXSİYYƏTİ İLƏ TANIŞLIQ

2023

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) HƏYATI VƏ
ŞƏXSİYYƏTİ İLƏ TANISLIQ

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) HƏYATI VƏ
ŞƏXSİYYƏTİ İLƏ TANIŞLIQ

Xüsusi Jurnal

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə)
HƏYATI VƏ
ŞƏXSİYYƏTİ İLƏ
TANIŞLIQ

Mündəricat

Kitabın adı: Həzrət Fatimətüz-Zəhra (s.ə) xanımın həyatı _____	1
HƏZRƏTİN İLKİN TƏRBİYƏSİ _____	12
BESƏT - HƏZRƏT MƏHƏMMƏDİN (S) PEYĞƏMBƏRLİYƏ ÇATDIĞI DÖVR _____	16
HİCRƏTDƏ ƏLİNİN (Ə) ROLU _____	29
HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) İMAN VƏ İBADƏTİ _____	38
HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) ELM VƏ HİKMƏTİ _____	46
HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) ŞÜCAƏTİ VƏ HEYBƏTİ _____	53
HƏZRƏT ƏLİ (Ə) HAQQINDA PEYĞƏMBƏR (S) HƏDİSLƏRİ _	62
HƏZRƏT ƏLİ (Ə) HAQQINDA BAŞQALARININ NƏZƏRİ _____	63
HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) BUYURUQLARI _____	65

İslam İnqilabının Ali Rəhbərinin Həzrət Əli (ə) Barəsində Sözləri

Əmirəl-möminin əleyhissalam hamı üçün mükəmməl bir nümunədir. Onun qəhrəmanlıqlarla dolu olan gəncliyi gənclərə örnəkdir. Onun ədalət və insaf hökmranlığı kişi hökumətinin nümunəsidir. Onun zəhmətkeş və məsuliyyətli həyatı bütün möminlər üçün nümunədir. Onun azadlığı dünyadakı bütün azad insanlar üçün nümunədir. Onun hikmətli sözləri, hikmətli dərsləri alimlər, elm adamları, maarifpərvər mütəfəkkirlər üçün örnəkdir.

Əmirəl-möminin Allah üçün və onun yolunda çalışdı. O, insanlara əl tuturdu. O, insanları sevirdi və onlara xidmət etməyi özünə borc bilirdi. Onun hökuməti məzlumlara xidmət məqsədi daşsa da, təkcə bununla kifayətlənmədi. Gecələr tək-tənha ehtiyacı olanlara yardıma gedirdi. Bu, Əmirəlmöminin əleyhissalamın həyatıdır.

Mehriban və Bağışlayan Allahın adı ilə

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) HƏYATI VƏ ŞƏXSİYYƏTİ İLƏ TANIŞLIQ

Nəzər əhli üzü bu gün Kəbəyə,
Pərdədən süzülür Allahın nuru.
Qiblədən sıyrılır qiblənümamız,
Arzular çin olur, könüllər duru!

Tarixçilərin yazdıqlarına görə həzrət Əli (ə) otuzuncu Fil ilində, Rəcəb ayının on üçü, cümə günü Kəbənin daxilində görünməmiş bir şəkildə dünyaya göz açmışdır. Təhqiqatçı alim höccətül-İslam Nəyyir deyir:

Ey Kəbə evində göz açan insan,
Gövhərsən, cisminin sədəfi Məkkə.
Kəbədə mövludun heyrət doğurdu,
Haqqın evi saldı üstünə kölgə.

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) HƏYATI VƏ
ŞƏXSİYYƏTİ İLƏ TANISLIQ

(Ustad Mahmud Fərçiyanni Өsəri:“Həzrət Əlinin (ə) Kəbədə Doğuluşu”)

Həzrətin atası Əbu-Talib ibn Əbdül-Müttəllib ibn Haşim ibn Əbdül-Mənaf, anası Fatimə binti Əsəd ibn Haşim olmuşdur. Göründüyü kimi, həzrət Əli (ə) həm ata, həm də ana tərəfdən Haşimi soyundandır. Əbu-Talibin həzrət Əlidən (ə) başqa daha üç oğlu olmuşdur: Talib, Əqil və Cəfər. Amma həzrət Əlinin mövludu, dünyaya gəlişi o biri qardaşlarının dünyaya gəlişindən fərqli olmuşdur. Bu doğuş maraqlı və mənəvi dəyişikliklərlə müşayiət olunmuşdur. Həzrətin anası allahpərəst olmuş və İbrahimin Hənif dinində həyat sürmüşdür. Bu qadın daim Allah dərgahına münacat etmiş və qarşıdakı doğuşun asan keçməsi üçün Allaha yalvarmışdır. Fatimə bu uşağa hamilə olduğu vaxt özünü ilahi nura qərq olmuş vəziyyətdə hiss etmiş, sanki bu körpənin başqa övladlardan fərqləndiyi barədə fələklərdən ilham almışdır.

Şeyx Səduq və Qəttal Nişapuri nəql etmişlər ki, Yezid ibn Qənəb demişdir: «Mən Abbas ibn Əbdül-Müttəllib və Əbdül-Üzza tayfasından bir qrupla Allah

evinin kənarında əyləşmişdim. Əmirəl-mömininin anası Fatimə binti Əsəd doqquz aylıq körpəyə hamilə vəziyyətdə doğuş ağrısı çəkə-çəkə deyirdi: «Pərvərdigara, mən sənə, peyğəmbərlərindən gələnə, Sənin tərəfindən nazil olmuş kitablara iman gətirmişəm. Cəddim İbrahim-Xəlilin sözlərini təsdiq edirəm. Bu qədim evin bünövrəsini qoyan o olmuşdur. Səni and verirəm bu evi tikənin və bətnimdə olanın haqqına, bu doğuşu mənim üçün asan et». Yezid ibn Qənəb deyir: «Biz öz gözümüzlə Kəbə evinin arxadan yarıldığını və Fatimənin Kəbəyə daxil olduğunu gördük. Fatimə gözdən itdikdən sonra divar yenidən birləşdi. Kəbənin qapısını açmaq istəsək də mümkün olmadı. Başa düşdük ki, bu Allahın işidir. Dörd gün sonra Fatimə qucağında Əmirəl-möminin (ə) bayıra çıxdı və dedi: «Mən keçmişdəki bütün qadınlardan üstünəm. Çünki Asiya Allaha elə bir yerdə gizlin pərəstiş edirdi ki, həmin yerdə yalnız çarəsizlikdən pərəstiş edilməsi mümkün idi. İmran qızı Məryəmi Beytül-müqəddəsdə doğuş sancısı tutduqda ona nida edilir ki, bayıra çıxsın, ibadətghahda doğuş olmaz. Mən isə Allahın evinə daxil oldum, behişt

meyvələrindən yedim, bayıra çıxmaq istədikdə nida gəldi ki, ey Fatimə, onun adını «Əli» qoy. Nida gəldi ki, Əliyyul-ə'la Allah buyurur: «Mən ona öz adımdan götürdüyüm ad qoydum, onu öz ədəbimlə tərbiyə etdim, ona gizli elmlərimdən agahlıq verdim; Odur mənim evimdə bütləri sındıran, odur evimin damında azan deyən, məni pak bilən; xoş o kəsin halına ki, onu dost tutar, ona itaət edər; vay o kəsin halına ki, onu düşmən tutar və ona müxalif olar».

Həzrət Əlinin (ə) dünyaya Kəbədə göz açmaqla qazandığı iftixar nə keçmişdə kimsəyə nəsis olub, nə də gələcəkdə nəsis olasıdır. Həzrətin dünyaya Kəbədə göz açması sünnə əhlinin də e'tiraf etdiyi bir həqiqətdir. Necə ki, ibn Səbbağ Maliki, «Füsulul-Mühimmə» kitabında deyir: «Həzrət Əlidən (ə) qabaq kimsə Kə'bə evində dünyaya göz açmamışdı. Bu fəziləti Allah-təala yalnız Əliyə (ə) aid etmiş və bununla da xalqa onun uca məqamını göstərmişdir.»

«Biharın» 9-cu cildində Həzrətə ad qoyulması barədə yazılmışdır: «Əbu-Talib körpəni anasından aldı,

öz sinəsinə sıxdı. Fatimənin əlindən tutub Əbtəhə (Məkkə və Mina arasındakı yer) gəldi. Allah dərğahına üz tutaraq belə münacat etdi: Ey qaranlıq gecənin, parlaq ayın sahibi, Öz hökmünü bəyan et, adlandır bu naibi. Onlara cavab olaraq qeybdən nida gəldi: Pak övladınızı çağırın «Əli», Allah adındandır onun təməli. Böyük sünni alimləri də öz kitablarında uyğun məsələyə toxunmuşlar. Məhəmməd ibn Yusif Gənci Kafeyi «Kifayətut-Talib» kitabında azca dəyişikliklə nəql etmişdir. Bəzi rəvayətlərdə nəql olunur ki, Fatimə binti Əsəd körpəsi dünyaya gəldikdən sonra onun adını Heydər qoydu. Körpəni bələyib ərinə verdiyi zaman bu ad barədə mə'lumat verdi. Həzrət Əli (ə) Xeybər döyüşündə tanınmış yəhudi pəhləvanı Mərhəbə buyurdu: Anam «Heydər» qoymuş mənim adıma, Bu şirin önündə duran oldumu?! Həzrətin adı Əli qoyulduğundan Heydər adı onun sair ləqəbləri sırasına qatıldı. Heydər, Əsədullah, Mürtəza, Əmirəl-mö'minin həzrətin məşhur ləqəblərindəndir. Onun künyəsi Əbül-Həsən və Əbu-Türab olmuşdur.

Rəvayətlərdə Fatimə və Əbu-Talibin Allahpərəstliyi və müsəlman olması da bildirilir. Onlar cahiliyyətdə də tək Allaha inanmışlar. Öz övladlarına ad vermək üçün Allah dərgahına üz tutmuş, onun əmrini gözləmişlər. Fatimə binti Əsəd həzrət Peyğəmbər üçün ana kimi olmuşdur. Fatimə həzrətə ilkin iman gətirənlərdən və Mədinəyə mühacirət edənlərdəndir. O, dünyasını dəyişdiyi vaxt həzrət Peyğəmbər (s) öz köynəyini Fatimə üçün kəfən etmiş, onun cənazəsinə namaz qılmış, qəbir sıxıntısından qurtarmaq üçün qəbrinə enmiş, ona təlqin buyurmuş və dua etmişdir.

Əbu-Talib də tək Allaha sitayiş etmiş, həzrət Peyğəmbərin (s) be'sətindən sonra ona iman gətirmişdir. Qüreyşin Şeyxi və rəisi olduğundan Əbu-Talib öz imanını məxfi saxlamışdır. Şeyx Səduq nəql edir ki, bir şəxs ibn-Abbasa dedi: «Ey Peyğəmbərin əmioğlu, mənə de görüm, Əbu-Talib müsəlman oldumu?» İbn-Abbas dedi: «Müsəlman olmayan şəxs belə deyərdimi: «Məkkə müşrikləri bilirdilər ki, biz öz övladımız Məhəmmədi qəbul edirik və o, boş sözlərə e'tina etmir».

Əbu-Talib Kəhf səhabələri kimidir. O öz imanını qəlbində gizli saxladı və zahirən müşrik kimi göründü. Allah onlara iki savab verdi. Həzrət Sadiq buyurmuşdur: «Əbu Talib Kəhf səhabələri kimidir. Qəlbində iman vardı, zahirən müşrik görünürdü. Allah ona iki mükafat verdi: Birini imanına, o birini isə təqiyəsinə görə». «Biharul-ənvarda» Əbu-Talibin həzrət Peyğəmbəri mədh edən şe'rləri nəql olunmuşdur. Bu şe'rlərin məzmunundan görünür ki, o İslamı qəbul etmişdir. Əbu-Talib həzrət Peyğəmbərə (s) xitabən deyir: Də'vətinlə mənə xeyir dilədin, Dinlərin tacıdır gətirdiyin din. İmam Sadiqdən (ə) soruşdular ki, Əbu-Talibin kafir olduğu düzdürmü? Həzrət buyurdu: «Yalan deyirlər. Kafir belə deyə bilərdimi: Musa tək tanıdığımız Məhəmmədi biz, Kitablarda adı yazılmış səlis. Şeyx Süleyman Bəlxi «Yənabiul-məvəddət» kitabında Əbu-Talib haqqında yazır: «Qüreyşin rəisi və böyüyü olan Əbu-Talib Peyğəmbərin himayəçisi və yardımçısı idi. O, Peyğəmbəri çox sevirdi. O, həzrətin tərbiyəçisi olmuş və peyğəmbərliyini e'tiraf etmişdi. Əbu-Talib həzrət Peyğəmbər (s) haqqında xeyli şe'r qoşmuşdur.

Həzrət Əlinin Kəbədə dünyaya gəlməsi Bəni-Haşim üçün böyük iftixar oldu. Ərəb və əcəm Şairləri bu barədə xeyli şer yazmışlar. Seyyid Həmirinin bu mövzuda yazılmış bir neçə misrasını xatırlayaq: Anası müqəddəs Kəbə evində Gətirdi dünyaya oğlu Əlini. Libası pakizə, özü pakizə, Mövlud üçün seçdi eşq məhəllini.

HƏZRƏTİN İLKİN TƏRBIYƏSİ

Həzrət Əlinin atası Əbu-Talib Qüreyş tayfası arasında böyük hörmətə malik idi. O övladlarının tərbiyəsinə ciddi yanaşır, onları təqva və fəzilətə sövq edirdi. Əbu-Talib öz övladlarına uşaqılıq dövründən başlayaraq ərəb adət-ən'ənləri əsasında at çapma, güləş və oxatma tə'lim edirdi. Həzrət Peyğəmbər (c) uşaqılıq dövründə atasını itirdiyindən öz babası Əbdül-Müttəlibin himayəsində yaşayırdı. Əbdül-Müttəlib dünyasını dəyişdikdən sonra onun oğlu Əbu-Talib öz qardaşı oğlunu himayəyə götürdü. Həzrət Əlinin (ə) anası Əbu-Talibin zövcəsi Fatimə binti Əsəd həzrət Peyğəmbərə (s) mehriban bir ana kimi can yandırır.

Belə ki, Fatimə dünyasını dəyişərkən həzrət Peyğəmbər (s) də həzrət Əli (ə) kimi çox kədərləndi. Həzrət Fatimə üçün cənazə namazı qıldı, onu öz köynəyinə bürüdü. Əziz Peyğəmbər (s) əmisi Əbu-Talibin evində boya-başa çatdığından təşəkkür əlaməti olaraq onun zəhmətləri müqabilində hansısa bir kömək göstərmək istəyində idi. Təsadüfdən həzrət Əli (ə) altı yaşa daxil olan vaxt Məkkədə böyük bir qıtlıq yaranmışdı. Böyük ailə sahibi olan Əbu-Talib həmin qıtlıq zamanı bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdi. Həzrət Peyğəmbər (s) ailə ehtiyaclarını ödəməyə çətinlik çəkən əmisinə yardım olaraq altı yaşlı Əlini (ə) himayəyə götürdü və bu bəhanə ilə onun tərbiyəsi ilə məşğul olmağa başladı. Əbu-Talib və Fatimə binti Əsədin himayəsində boya-başa çatmış Peyğəmbər (s) öz zövcəsi Xədicə ilə birlikdə həzrət Əli (ə) üçün mehriban ata-ana oldu.

Ibn Səbbağ «Füsulul-mühimmə», mərhum məclisi «Biharul-ənvar» kitablarında yazırlar: Bir vaxt Məkkədə qıtlıq oldu. Həzrət Peyğəmbər (s) var-dövlət sahibi olan əmisi Abbas ibn Əbdül-Müttəlibə təklif etdi ki, Əbu-Talibi düşdüyü maddi sıxıntıdan çıxarmaq

məqsədi ilə hərəsi onun oğlanlarından birini himayəyə götürsünlər. Abbas Peyğəmbərin bu təklifini həvəslə qarşıladı. Onlar Əbu-Taliblə görüşdülər və öz təkliflərini ona bildirdilər. Əbu-Talib dedi: «Əqil mənimlə qalsın, başqa nə bilirsinizsə edin». Abbas Cə'fəri, Həmzə Talibi, Peyğəmbər isə Əlini öz himayəsinə götürdü. Bir nöqtəni qeyd etmək zəruridir ki, Əbu-Talibin övladları arasında Əlini (ə) o birilərlə müqayisə etmək olmazdı. Həzrət Peyğəmbər Əlini (ə) evinə apardıqdan sonra onların arasında xüsusi bir məhəbbət yarandı. Sanki bir zərrə günəşə qatılmış və ya bir damla dəryaya qovuşmuşdu. Əlinin (ə) qədrini Peyğəmbər (s) bilir! Necə zər qədrini bir zərgər bilir.

Haqqında «onu çox qüvvəli olan öyrətdi» ayəsi nazil olmuş, özü də ilahi bir məktəbdə tərbiyə almış həzrət Peyğəmbər (s) kimi bir mürəbbi və müəllimə həzrət Əli (ə) kimi Şagird və tələbə lazımdır. Həzrət Əli (ə) uşaqlıq dövründə Məhəmməd səciyyələri ilə cəlvələnmiş və həzrətə dərin bağlarla bağlanmışdı. Bu bağlar heç vəchlə qırılması deyildi. Həzrət Əli (ə) Peyğəmbəri (s) sayəbə-sayə izləmiş, birbaşa onun

tərbiyəsi altında ərəsəyə çatmışdır. O, Peyğəmbərin əqidə və adətlərinin ardınca getmiş, belə ki, qısa bir müddətdə onun bütün hərəkətlərini, xallarını, əxlaqını və adətlərini əxz etmişdir. İnsanın həyatı bir neçə mərhələyə bölünür. İnsan hər bir həyat mərhələsində öz yaş tələblərinə əməl edir. Uşaqılıq dövrünün də özünəməxsus hərəkətləri vardır. Amma Həzrət Əli (ə) bütün başqa uşaqlardan fərqli olaraq uşaq oyunları ardınca getməmiş, əyləncələrdən çəkinmiş, elə uşaq dövründən başlayaraq ali düşüncələrə qərq olmuş, əməl və rəftarlarında mə'nəvi bir təkamül, ilahi əzəmətin bir nümunəsi müşahidə edilmişdir.

Həzrət Əli (ə) səkkiz yaşınadək Peyğəmbərin (s) himayəsində olmuşdur. Sonra atasının yanına qayıtsa da, bu qayıdış onun Peyğəmbərlə ünsiyyətinə mane olmamışdır. Həzrət Əli (ə) vaxtının çoxunu həzrətin yanında keçirmişdir. Həzrət Peyğəmbər də qəlbində toplanmış Əbu-Talib məhəbbətini Əlinin (ə) qəlbində əks etdirmiş, Əlinin tərbiyəsini öz əxlaqi fəzilətləri üzərində qurmuşdur. Beləcə, həzrət Əlinin (ə) həyatının ilk on ili Peyğəmbərin pənahında və himayəsində

ötüşmüşdür. Həmin ilkin tə'lim-tərbiyə nəticəsində həzrət Əli (ə) Peyğəmbərin (s) ilahi də'vətlərini hamıdan qabaq qəbul etmiş və ömrünün sonunadək haqq və həqiqət yolunda fədakarlığa hazır olmuşdur.

BESƏT - HƏZRƏT MƏHƏMMƏDİN (S) PEYĞƏMBƏRLİYƏ ÇATDIĞI DÖVR

Bu fəsildəki söhbətlərə başlamazdan qabaq həzrət Peyğəmbərin be'sətinə nəzər salmaq lazım gəlir. Yalnız bundan sonra be'sət məsələsində mühüm payı olan həzrət Əlinin (ə) həyatını araşdırmaq olar. Həzrət Peyğəmbər (s) gənclik dövründən başlayaraq, adətən, həmin dövrün çirkin cəmiyyətindən kənarlaşmış, təklikdə düşüncə və ibadətə məşğul olardı. Həzrət yaranış nizamı, təbiətin ümumi qanunları, varlıq aləminin sirlərini mütaliə edərdi. Qırx yaşına çatdıqda özünə ibadət yeri seçdiyi Həra dağında əbədiyyət Şö'lələri onun daxilini işıqlandırdı və onun üçün varlıq aləminin sirlərinə pəncərə açıldı. Dili həqiqətlərin açılması üçün hərəkətə gəldi və həzrət xalqın hidayəti üçün əmr aldı. Həzrət Məhəmməd (s) gördüyü hər Şeydən həqiqət qoxusu duyur, harada olurdusa həqiqət axtarırdı.

Qəlbində fəryad qopmuş bu insanın dili sükuta qərq olmuşdu. Amma onun ilahi siması belə bir həqiqətdən danışırdı. Könlümün qatında bilməm olan nə, Mən aram durmuşkən o ağlar yenə.

Həzrət arabir sirrini Xədicəyə açar, başqalarındansa gizləyərdi. Xədicədə öz növbəsində ona ürək-dirək verərdi. Bir müddət belə ötüşdü. Nəhayət, bir gün həzrət Həra dağında bir avaz eşitdi: «Ey Məhəmməd oxu!» Həzrət: «Nə oxuyum», deyər soruşdu. Deyildi: «Yaradan Rəbbinin adı ilə oxu; o insanı laxtalanmış qandan yaratdı; oxu! Sənin Rəbbin ən böyük kərəm sahibidir; O Rəbbin ki, qələmlə öyrətdi; o Rəbbin ki, insana bilmədiklərini tə'lim etdi.»⁷ İlahi nur qeyb aləmindən onun könül fəzasına süzüldüyü vaxt həzrətin vücudu lərzəyə gəldi və o, dağdan uzaqlaşdı. Həra baxırdısa həmin nurun cilvəsini görürdü. İztirablı və heyran vəziyyətdə evə gəldi. Bədəni yarpaq tək əsirdi. Xədicəyə «məni bürü», dedi. Xədicə onu bürüdü və həzrət yuxuya getdi. Yuxudan oyandıqda həzrətə belə bir ayə nazil oldu: «Ey libasına bürünmüş; qalx (qövmünü) qorxut; öz Rəbbini uca tut; libasını pak et;

əzaba səbəb olacaq pis Şeylərdən uzaqlaş; etdiyini çox bilib bir kəsə minnət qoyma; Rəbbinin razılığını qazanmaq üçün səbr et.»⁸ Amma belə bir də'vəti aşkarlamaq asan iş deyildi. Çünki bu də'vət ərəb və sair millətlərin e'tiqadlarına zidd idi. Bu də'vət dünya xalqlarının, ən əsası isə ərəblərin ictimai, dini və ideoloji müqəddəsliklərini təhqir edirdi. Bu səbəbdən də yaxından-uzaqdan bu barədə eşidənlər, hətta yaxın qohum-əqrəba həzrətə qarşı müxalifət bayrağı qaldırıb, ona tə'nə vurmağa, istehza etməyə başladılar.

Bütün bu müddət ərzində həzrətin ilahi cazibəyə bürünmüş mübarək vücudu bu misilsiz və böyük əta müqabilində Allah dərgahına sitayiş edirdi. Əlinin (ə) iri və dolu gözləri Peyğəmbərin (s) halını heyranlıqla müşahidə edirdi. Həzrət Məhəmməd (s) Peyğəmbərliyə çatdığı ilk andan on yaşlı həzrət Əli (ə) İslamı qəbul etmiş, Peyğəmbərə (s) müt'i olmuşdu. Həzrət Əli (ə) Peyğəmbərin də'vətini qəbul etmiş ilk kişidir. Bütün sünni tarixçiləri və mühəddisləri bu həqiqəti təsdiq edirlər. Mühibbəddin Təbəri «Zəxairul-üqba» əsərində Ömər in dilindən yazır: «Əbu-Übeydə, Əbu-Bəkr və

başqaları ilə birlikdə olduğum vaxt həzrət Peyğəmbər (s) əlini həzrət Əlinin (ə) çiyinə qoydu və buyurdu: «Ya Əli, mö'minlər arasından iman gətirmiş ilk şəxs sənsən. Müsəlmanlardan birincisisən ki, İslamı seçdin. Harun Musa üçün hansı məqamda idisə, sən də mənim üçün həmin məqamdasan».9 Təbəri öz əsərində belə bir qeyd edir: «Həzrət Peyğəmbər (s) bazar ertəsi günü peyğəmbərliyə məb'us oldu və Əli bir gün sonra İslamı qəbul etdi. Süleyman Bəlxi «Yənabiul-məvəddət» əsərinin on ikinci fəslində Ənəs ibn Malıkdən nəql edir ki, həzrət Peyğəmbər (s) belə buyurdu: «Mələklər yeddi il mənə və Əliyə (ə) salam göndərdilər. Çünki həmin yeddi ildə yalnız mənim və Əlinin (ə) dilindən Allahın birliyinə şəhadət kəlmələri səmaya ucalırdı».

Həzrət Əli (ə) Müaviyənin qürrələnməsinə cavab olaraq ona göndərdiyi Şe'rdə İslama ilkin gəlişin ona məxsus olduğuna iŞarə edir.10 Körpə olmağım baxmayaraq mən İslama üz tutdum hamıdan öndən. Həzrət Peyğəmbər Allahın əmri ilə öz qohum-əqrəbasını bir yerə yığıb, onları İslama də'vət etdiyi vaxt on yaşlı həzrət Əlidən (ə) savay kimsə bu də'vətə müsbət cavab

vermədi. Həzrət Peyğəmbər elə həmin məclisdə Əlinin (ə) imanını qəbul etdi və məclis əhlinin hüzurunda onun canişinliyini təsdiqlədi. Hadisə belə baş verdi:

«Ən yaxın qohumlarını qorxut» ayəsi nazil olduğu üçün həzrət Peyğəmbər (s) Əbdül-Müttəlibin övladlarını Əbu-Talibin evində bir yerə topladı. Məclisdə qırxa yaxın adam vardı. Həzrət öz də'vətinin həqiqət olduğunu sübuta yetirmək üçün onlara mö'cüzə göstərməli idi. Həzrət məclisdəkilər üçün bir qoyun budu, on sir (1 sir=75 qram) buğda və üç litr süddən qida hazırlanmasını göstəriş verdi. Hansı ki, məclisdəkilərdən bə'ziləri bütün bu deyilənləri bir dəfəyə yeyərdi. Süfrə açıldığı vaxt məclisdəkilər gülüşüb, «Məhəmməd heç bir nəfərlik də yemək hazırlamayıb» dedilər. Həzrət buyurdu: «Yeyin Allahın adı ilə». Qonaqlar süfrədə olan təamlardan yeyib doydular. Əbu-Ləhəb dedi: «Məhəmməd bu yeməklərlə sizi sehlədi». Həmin vaxt Həzrət (s) ayağa qalxdı və sözüne giriş verib buyurdu: «Ey Əbdül-Müttəlib övladları, Allah-təala məni bütün xalqlar, xüsusi ilə də sizin üçün göndərmişdir. Mən sizi iki sözə də'vət edirəm.

Bu sözləri demək asan, əməl etmək isə çətindir. Bu sözləri deməklə ərəb və əcəmə hakim olursunuz və bütün millətlər sizə tabe olur. Həmin iki söz vasitəsi ilə behiştə daxil olur, cəhənnəm odundan qurtulursunuz. Bu iki söz Allahın birliyinə və mənim Onun rəsulu olmağıma Şəhadət verməyinizdir. Mənim bu də'vətimi qəbul edib peyğəmbərliyimə yardım göstərən və ayağa qalxan hər bir kəs mənim qardaşım, canişinim, vəzirim, varisimdir». Məclisə toplanmış böyük ailədən kimsə həzrətin də'vətinə müsbət cavab vermədi. Yalnız həddi-büluğ olmamış on yaşlı həzrət Əli (ə) Peyğəmbərin də'vətini qəbul etdi. Bəli, həzrət Peyğəmbər (s) həmin məclisdə danışdığı vaxt onun istəyinə bəsirət gözü ilə baxan, bu sözləri qəlbən dinləyən həzrət Əli (ə) ayağa qalxdı, şəhadət kəlmələrini izhar edərək dedi: «Də'vətini qəbul edirəm və çağırışına qəlbən cavab verirəm».

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: «Ya Əli (ə), əyləş». Peyğəmbər (s) öz sözlərini üç dəfə təkrarladı. Amma həzrət Əlidən (ə) başqa onun də'vətinə cavab verən olmadı. Həmin an həzrət camaata müraciətlə buyurdu: «Bu (Əli), sizin aranızda mənim qardaşım,

canışınım və xəlifəmdir». Bə'zi mənbələrdə bildirilir ki, həzrət Peyğəmbər (s) Əlinin (ə) özünə belə buyurdu: «Sən mənim qardaşım, vəzirim və varisimsən. Məndən sonra xəlifəm də sənsən». Əbdül-Müttəlib övladları ayağa qalxdılar, həzrətin peyğəmbərlik məsələsini məsxərəyə qoyub gülüşlə qarşıladılar. Əbu-Ləhəb Əbu-Talibə dedi: «Bundan sonra sən qardaşın oğluna və öz oğluna tabe olmalısən». Peyğəmbərin öz qohum-əqrəbasını Allah əmri ilə İslama də'vət etdiyi gün «Yəvmul-inzar» adlandırılmışdır. Bə'zi sünnülər həzrət Əlinin (ə) yəvmul-inzar, eləcə də, həmin gündən qabaq iman gətirməsi məsələsini gözdən salmaq üçün deyirlər: «Həqiqətən də, Həzrət Əli (ə) hamıdan qabaq müsəlman oldu və iman gətirdi. Əbu-Bəkr və başqaları isə Əlidən sonra iman gətirdilər. Amma Əli iman gətirdiyi vaxt uşaq olduğundan, heç bir vəzifə daşmadığından, onun imanı ağıl və məntiq əsasında olmamışdır. Əli uşaqcasına təqlid edərək İslama üz tutmuşdur. Hansı ki, Əbu-Bəkr, Ömər və başqaları yaş və ağılca kamal həddində olmuş, həzrət Peyğəmbərə (s) düşüncə yolu ilə iman gətirmişlər. Şübhəsiz ki, ağıl və araşdırma yolu ilə

iman gətirilməsi uşaqcasına təqlid yolu ilə iman gətirilməsindən üstündür». İman məsələsində Əlini başqaları ilə müqayisə etmək məntiq alimlərinin tə'birincə «Məəl-fariq» müqayisədir. Bu sayaq iradların irəli sürülməsinin səbəbi Mövləvi demişkən, insanın öz işini paxların işi ilə müqayisə etməsindən irəli gəlir. Əvvəla, yaş baxımından həddi-bülüğ məsələsi əqli işlərə yox, şər'i hökmlərə aiddir. Allaha iman, Onun yeganəliyinin və risalət məsələsinin təsdiqi şər'i təklif yox, əqli işlərdəndir. İkincisi, ağıl qüvvəsinin yaş artdıqca çoxalması ümumi qanun deyil. Az yaşlı bir insanın ağıl və məntiqi qırx-əlli yaşlı insanın ağıl və məntiqindən güclü də ola bilər. Xüsusi ilə müqəddəs ruha malik olan və Allah tərəfindən yardım olan insanın ağıl və məntiqi başqaları ilə müqayisə edilə bilməz. Necə ki, həzrət İsa yeni doğulmuş körpə olduğu halda buyurdu: «Mən Allahın bir quluyam ki, mənə səmavi kitab verib və mənə Peyğəmbər seçib». Allah-təala Qur'anda həzrət Yəhya haqqında buyurur: «Biz uşaq ikən ona hikmət verdik». Seyyid Həmiri həzrət Əlini (ə)

mədh edərkən bu məsələyə toxunur: Körpəyə Yəhyaya hikmət gələn tək Əliyə (ə) vilayət endirdi fələk.

Qur'ani-Kərimdə Yusifin dastanında buyrulur: «Bir Şahid belə Şəhadət verdi: «Əgər Yusifin köynəyi öndən cırılmışsa, qadın doğru deyir. O isə yalançılardandır».15 Təfsirçilərin qeyd etdiyinə görə Yusifin paklığına Şəhadət verən Şəxs azyaşlı bir uşaq imiş. Üçüncüsü, həzrət Əlinin (ə) imanını başqalarının imanını kimi olmamışdır. Onun imanını pak fitrətindən qidalanmışdır. Hansı ki, başqalarının imanını küfrdən keçmiş bir imandır. Həzrət Əli (ə) hələ Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyindən qabaq fitrətən təkallahçı olmuşdur. Həzrət özü «Nəhcül-bəlağədə» buyurur: «Mən tövhid fitrəti ilə dünyaya gəldim. İmanla və Peyğəmbərlə hicrətlə başqalarından üstün oldum». Həzrət Hüseyin (ə) aşura günü atasının məqamı ilə fəxr edərək Ömər ibn Sə'din qoşununa buyurur: Fatimeyi-Zəhra anamdır mənim, Atam döyüşlərdə düşmənə qənim. Qüreyş Lat-Üzzaya tapındığı vaxt, Atam üstün tutmuş Allahın dinin.

Məhəmməd ibn Yusif Gənci və digər alimlər həzrət Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edirlər: «Ümmətlər arasında üç şəxs iman baxımından başqalarından irəlidədir. Onlar bir göz qırpımında Allaha müşrik olmadılar. Bu üç nəfər Əli ibn Əbu Talib, Yasin sahibi və Ali-Fir'on mö'minidir. Onlar öz imanlarında doğruçudurlar».

Dördüncüsü, həzrət Peyğəmbərin sözü və əməli bizim üçün, dəlil olmuşdur və heç bir nə üçün niyəyə yer qalmır. Çünki Allah-təala həzrət haqqında buyurmuşdur: «O, könlü, istəyəni danışmır; bu ancaq nazil olan bir vəhydir». Əgər həzrət Əli (ə) uşaqyana bir təqlidlə iman gətirmiş olsaydı, həzrət Peyğəmbər (s) hələ həddi-bülüğa çatmadığını onun nəzərinə çatdırardı. Hansı ki, Peyğəmbər (s) Əlinin (ə) imanını nəinki qəbul etmiş, hətta onun varisliyini, canişinliyini və xəlifəliyini xalq arasında bəyan etmişdi. Əlinin (ə) ilkin iman gətirməsi məsələsini şübhə altına alanlar əslində nə Peyğəmbəri tanımışlar, nə də Əlini!

Eləcə də, Əlinin imanının dəyərini Allah daha yaxşı bilir. Qur'ani-Kərimdə onun imanını haqqında xoş sözlər buyurulmuşdur. Əgər tarixçilərin və təfsirçilərin bildirdiyinə görə, Abbas ibn Əbdül-Müttəlib, Ğeybə ərəb adətlərinə əsasən fəxr etdiyi vaxt həzrət Əli (ə) onlardan nəyin fəxr sayılması haqqında soruşur. Abbas deyir: «Mən hacılara su vermiş, onların işlərini idarə etmişəm». Ğeybə deyir: «Mən Allah evinin xadimiyəm, onun açarları məndədir». Bu məqamda həzrət Əli (ə) buyurur: «Fəxr mənə məxsusdur. Çünki mən sizlərdən çox-çox qabaq iman gətirmiş və qibləyə doğru namaz qılmışam». Bu üç şəxs heç biri o birilərin sözünü qəbul etmədiyindən həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gedirlər ki, kimin haqlı olduğu barədə hökm verilsin. Həmin məqamda Cəbrail ayə gətirir: «Məgər siz hacılara su verməyi və Məscidül-həramı tə'mir etməyi Allaha və qiyamət gününə iman gətirib, bu yolda cihad etməklə eynimi tutursunuz?!».

Əksər tarixçilər təsdiq edirlər ki, peyğəmbərin (s) də'vətinə ilk müsbət cavab vermiş və Allaha iman gətirmiş şəxs həzrət Əli (ə) olmuşdur. Sünni və şiə

tarixçilərinin bildirdiyinə görə, həzrət peyğəmbər (s) buyurmuşdur: «Mənim də'vətimi ilkin qəbul edən kəs məndən sonra canişnim olacaq». Bu məsələni sünne əhlinin nə üçün qəbul etmədiyini onların özündən soruşmaq lazımdır. Biz söhbətimizin beşinci hissəsində bu barədə daha ətraflı danışacağıq. Ən əhəmiyyətli və maraqlı budur ki, Əlinin (ə) müsəlmanlığı və imanını başqalarının müsəlmanlığı ilə müqayisə etmək olmaz. Çünki həzrət yalnız zahirən və ya Peyğəmbərlə qohum olduğu üçün iman gətirməmişdi. Həzrət Əli (ə) lap uşaq çağlarından həqiqət əşiqi olmuşdu. O, haqla üzbəüz dayandığı vaxt hər şeyi unudardı. Bu səbəbdən də haqqın zühur yeri olan Peyğəmbər (s) qarşısında fani olmuş, onun dinini yaymaq yolunda öz fədakarlığını son həddə çatdırmışdı. Çəkinmədən deyə bilərik ki, həzrət Peyğəmbərin Əlidən (ə) fədakar yaxını olmamışdı. Həzrət Əlinin (ə) İslam yolundakı fədakarlıqlarını kimsə inkar edə bilməz. O ən çətin məqamlarda canını Peyğəmbərə (s) sipər etmiş və belə bir fədakarlığı qəlbən qəbul etmişdir. İslamın tülü etdiyi ilk gündən həzrət Peyğəmbər hər gün Qüreyş müxaliflərinin maneələri ilə

üzbəüz olmuşdur. Qüreyş hər vasitə ilə Peyğəmbərə əzab-əziyyət verməyə çalışırdı. Be'sətdən sonra Məkkədə olduğu on üç ildə Əbu-Ləhəb kimi yaxın qohumları tərəfindən də olmazın əziyyətlərinə mə'ruz qalan Peyğəmbəri həzrət Əli (ə) kölgə tək izləyərək qorumuş, onu müşriklərin, Məkkə bütperəstlərinin fitnələrindən uzaqlaşdırmışdır. O, Peyğəmbərlə olduğu vaxtlarda isə Allah rəsulunu incitməyə cür'ət etməzdilər. Gizli və aşkar də'vət dövrlərində həzrət Əli (ə) heç bir fədakarlıqdan çəkinməzdi. Həzrət Peyğəmbər (s) də öz də'vətini günbəgün itiləşdirir və xalqı açıq-aşkar Allaha doğru çağırır, bütperəstlikdən çəkinməyə də'vət edirdi. Nəticədə Qüreyşin bə'zi qadın və kişiləri doğru yolu tutub, müsəlman oldular.

Sərt tə'qiblər sayəsində həzrət Peyğəmbər (s) öz qohumları və yaxınlarından bir qrupu ilə üç il Əbu-Talibdə gizləndilər və özlərini aşkar etmək, açıq ibadət imkanından məhrum oldular. Bütün bu çətin mərhələlərdə həzrət Əli (ə) həzrət Peyğəmbərlə birlikdə idi. Bu iki insan bir-birinə ruhən və əxlaqi baxımdan o qədər bağlanmışdılar ki, onları ayrılıqda təsəvvür etmək

mümkünsüz olmuşdu. İslamın zühuru Məkkədə bu sayaq maneələr və problemlərlə üzləşdiyindən ilk on üç ildə elə bir inkişaf əldə olunmadı. İslamın inkişafı üçün yol tapmaq, münasib mühit axtarmaq zəruri olmuşdu. Bütün bu axtarışlar nəhayətdə həzrət Peyğəmbərin (s) hicrəti ilə nəticələndi. Həzrətin hicrəti haqqında növbəti fəsillərdə danışacağıq.

HİCRƏTDƏ ƏLİNİN (Ə) ROLU

Həzrət Peyğəmbərin (s) Məkkədən Mədinəyə hicrəti üçün Şərait yaradan səbəblərdən biri həmin Şəhərdə İslamın yayılması idi. Ərəb qəbilələri Mədinədən Məkkəyə ticarət üçün gəldikləri vaxt həzrət bu adamlarla görüşüb, onları İslama dəvət edirdi. Həzrətin təbliğatı müsbət nəticələr verirdi. Əbu-Talibin vəfatından sonra Mədinədən Məkkəyə gəlmiş Ovs qəbiləsindən bir dəstə adam həzrət Peyğəmbərlə görüşdü. Onlardan altısı İslam dinini qəbul etdi, Mədinəyə qayıtdıqdan sonra şəhər əhlini İslama dəvət etməyə başladı. Bir müddət sonra Mədinənin yetmişdən çox

qadın və kişisi Məkkəyə gəlib, müsəlmanlığı qəbul etdilər. Beləcə, Mədinədə İslam dini sür'ətlə yayılmağa başladı. Mədinə mühitində Qüreyşin müxalifliyi, əzab-əziyyəti kimi maneələr olmadığından bu şəhər İslamın yayılması üçün daha münasib görünürdü. Həzrət peyğəmbər (s) ardıcılardan bir qrupuna göstəriş verdi ki, Məkkə müşriklərinin şərindən qurtarmaq üçün Mədinəyə mühacirət etsinlər. Onlar da aşkar və gizli şəkildə Mədinəyə üz tutdular və həmin şəhər əhli tərəfindən mehribanlıqla qarşılandılar. Digər bir tərəfdən həzrət Peyğəmbər (s) özü də Mədinəyə köçməyə meyl göstərirdi. Amma o məs'uliyət daşdığı bir yeri Allahın icazəsi olmadan tərk edə bilməzdi. Elə bu məqamda baş vermiş hadisə həzrət Peyğəmbərin (s) Mədinəyə hicrəti üçün şərait yaratdı. Bu səbəbi Mədinəyə mühacirətin əsas səbəbi saymaq olar.

Mədinədə İslam dininin yayılmasından, eləcə də, bir qrup müsəlmanın həmin şəhərə hicrət etməsindən xəbər tutan Qüreyş qorxurdu ki, İslam dini həmin şəhərdə qüvvətlənib, sonradan onlar üçün təhlükə mənbəyinə çevrilə. Ona görə də bütün ehtimal olunan

təhlükələri aradan qaldırmaq üçün həzrət Peyğəmbərin (s) işini bitirmək və ondan birdəfəlik yaxa qurtarmaq qərarına gəldilər. Amma bu məqsədi həyata keçirmək bir o qədər də asan deyildi. Çünki həzrət Peyğəmbər Əbdül-Müttəlib ailəsindən idi və onun həyatına qəsd edilsəydi, haşimi cavanları qılınca sarılıb intiqam alası idilər. Bəs nə etmək olardı? Qüreyş başçıları xəlvəti görüşüb uzun-uzadı müzakirələrdən sonra belə bir nəticəyə gəldilər ki, hər qəbilədən yaxşı bir döyüşçü seçilsin və bu dəstə gecə yarı həzrət Peyğəmbərin (s) evinə hücum edib onu yatağında qətlə yetirsin. Əgər belə olsaydı, bəni-Haşim bütün ərəb qəbilələri ilə savaşa qalxa bilməzdi. Beləcə, həzrət Peyğəmbərin qanı yerdə qalardı.

Bu şeytani plan Peyğəmbərin məxfi şəkildə aradan götürülməsi üçün cızılmış qəti bir qərar idi. Amma Həra dağında öz camal nurundan həzrət Məhəmmədin (s) vücuduna pay vermiş, onu heyrət işığında qərq etmiş Allah-təala həzrətin işıqlı həqiqət axtarışında olan qəlbini Qüreyşin bu qərarından xəbərdar etdi. Allahın izni ilə həzrət gecə Məkkədən Mədinəyə üz tutdu. Amma Qüreyş kafirlərinin bu

hicrətdən qəflətdə qalması üçün bir tədbir görmək lazım idi. Bundan ötrü Həzrətin yatağında kimsə yatmalı, onun yerini boş qoymamalı idi. Peyğəmbərin yatağına uzanıb, özünü Qüreyş təcavüzkarlarının şəmşiri qarşısında kim qoya bilərdi? Məhz bu məqamda uyğun hadisənin qəhrəmanı özünü göstərməyə başlayır. Bu şir ürəkli qəhrəman yalnız həzrət Əli (ə) ola bilər. Tarix onun oxşarını görməmiş və gələcəkdə də görməyəsidir. Həzrət Peyğəmbər Əlini (ə) tanıyırdı və onun imanından, ixlasından xəbərdar idi. Həzrət üzünü ona tutub buyurdu: «Ya həzrət Əli (ə), Allahın əmri budur ki, Məkkəni tərk edək və Mədinəyə üz tutaq. Amma bu hicrət adi bir səfər deyil. O məhrəmanə və gizli olmalıdır ki, Qüreyş kafirləri bundan xəbər tutmasınlar. Onlar qərara gəliblər ki, bu gecə mənə yatağında qanıma qəltan etsinlər. Onları qəflətdə qoymaq üçün mənim yatağım boş olmamalıdır. Yatağımı boş görüb mənə tə'qib edə bilərlər. Allahın əmri budur ki, mənim yatağında yatasan və mən gizli şəkildə mühacirət edim». Həzrət Peyğəmbər (s) sözünü bitirməmiş həzrət Əli (ə) onun də'vətini can-dildən qəbul etdi və dedi: «Itaət

edirəm, ya Rəsuləllah. Bu işə görə çox şadam və şükr edirəm». Həzrət buyurdu: «Sənə olduqca təhlükəli bir iş tapşırılıb. Çünki Qüreyş kişiləri gecə mənim evimə tökülüşəcək və yatağımı yalın qılınclarına tutacaqlar. Sən isə həmin yataqda yatmaq istəyirsən!» Həzrət Peyğəmbər mövcud təhlükə barədə nə qədər xəbərdarlıq edib bu təhlükənin ciddiliyini Əlinin (ə) nəzərində canlandırmaq istəsə də, Əmirəl-mö'mininin (ə) şadlığı daha da artdı. Nəhayət, o dilləndi: «Ya rəsuləllah, məgər ölüm və öldürülməkdən savay bir şey varmı? Bundan böyük səadət ola bilərmi ki, mən Allahın əmri ilə öz canımı sənənin dininin yayılması yolunda fəda edim?» Əlinin (ə) haqq və həqiqət yolundakı canfəşanlığını görən Peyğəmbərin mübarək gözləri yaşardı. Elə bu halda da Əlini (ə) qucaqlayıb öpdü, onunla vidalaşdı ayrıldı. Həzrət Peyğəmbər Məkkədən mühacirət etdi. Bu hicrət be'sətin on üçüncü ili, rəbiül-əvvəl ayına təsadüf etmişdir. Həzrət getdikdən sonra iyirmi üç yaşlı Əli Peyğəmbərin yataq paltarını geyib onun yerində uzandı və təhlükəli hadisənin baş verəcəyi anı gözlədi. «Füsulul-muhimmə», «Kifayətut-Talib» və digər

kitablarda yazılır ki, həzrət Əli (ə) həzrət Peyğəmbərin (s) yatağına uzandığı vaxt Allah-təala Cəbrail və Mikail mələklərinə buyurdu: «Mən sizi bir-birinizə qardaş etdim. Birinizin ömrünü o birinin ömründən uzun qərar verdim. Hansınız hazırsınız ki, ömrünüzün artıq hissəsini o birinizə bağışlayasınız?» Ərz etdilər: «Pərvərdigara, bu işdə azadıq, yoxsa məcbur?!» Allah buyurdu: «Azadsınız». Mələklərdən heç biri ömrünün artıq hissəsini o birinə bağışlamaq istəmədi. Allah-təala buyurdu: «Mən öz imamın həzrət Əli (ə) və Peyğəmbərim Məhəmməd (s) arasında qardaşlıq qərar verdim. O, Peyğəmbərin (s) yatağında uzanmışdır. Baxın görün, o öz canını qardaşı yolunda necə fəda edir! Peyğəmbərin (s) həyatını öz həyatından üstün tutur. Yerə nazil olun və onu düşmənin şərindən hifz edin!»

Həmin iki mələk Əlinin (ə) yanına gəldilər. Cəbrail onun başı üzərində, Mikail isə ayaqları tərəfdə dayandı. Cəbrail dedi: «Bəh-bəh, ey Əbu-Talib oğlu, səndən başqa Allahı öz mələkləri qarşısında iftixara gətirəcək birisi varmı?!» Qüreyş cəngavərləri həzrət Peyğəmbəri aradan götürmək üçün əvvəlcə Darun-

Nədvə adlanan yerdə toplaşdılar, gecə oranı tərک edib yalın qılınclarla həzrətin evini mühasirəyə aldılar. Sübh səhər Məkkəyə sakitlik hakim olan an həzrət Peyğəmbərin evinə soxuldular. Həzrət Əli (ə) başını balıncdan qaldırıb fəryad çəkərək «Kimsiniz və nə istəyirsiniz», deyə sordu. Peyğəmbərin yatağında Əlini (ə) görənlər Qüreyşlər yerlərində quruyub qaldılar. Nəhayət, sükutu pozub Peyğəmbərin harada olduğunu soruşdular. Həzrət Əli (ə) soyuqqanlılıqla buyurdu: «Mən onun keşikçisi deyildim, siz də onu mənə tapşırمامışdınız ki, indi məndən soruşasınız». Hücum edənlərdən biri dedi: «Əli Məhəmmədin arxasıdır. Yaxşı olar ki, onun əvəzində Əlini (ə) qanına qəltan edək!» Həzrət Əli (ə) buyurdu: «Əfsus ki, Peyğəmbər mənə hücum etmək icazəsi verməyib. Yoxsa həzrətin evinə soxulduğunuz üçün sizi qılıncdan keçirərdim». Bir sözlə, həzrət onları qovaraq buyurdu: «Uzaqlaşın, siz yolunu azmış bir qövmsünüz. Səadət və qurtuluşdan da məhrum olacaqsınız». Peyğəmbərin hicrətindən xəbər tutan Qüreyş onu tə'qib etməyə başladı və Peyğəmbərin Əbu-Bəkrlə birlikdə gizləndiyi «Sur» mağarasının ağzınadək

gəldi. Amma Allah-təala həzrəti öz pənahında hifz edib Qüreyşin arzusunu gözündə qoydu. Hicrət hadisəsində Əlinin (ə) fədakarlığı vəsfəgəlməzdir. İyirmi üç yaşlı bu cavan böyük şücaət və ürəklə İslam dininin yayılması üçün özünü qaçılmaz ölümün ağuşuna atdı və Peyğəmbərə sipər oldu. Həzrət bu barədə buyurur: Bütün yer üzünün ən üstün kəsin canımla qorudum özün, kölgəsin. Qüreyş Allahın rəsulunu qətlə yetirmək üçün hiylə qurduğu vaxt fəzl və kəramət sahibi olan Allah onların məkrini puça çıxardı.

Həzrət Əlinin (ə) bu fədakarlığı müqabilində həzrət Peyğəmbərə belə bir ayə nazil oldu: «İnsanların eləsi vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq üçün öz canını fəda edir». Əksər təfsirçi və tarixçilərin rə'yinə əsasən, ayədə həzrət Əli (ə) nəzərdə tutulmuşdur. Hicrət əhvalatında həzrət Əlinin (ə) fədakarlığı təkcə Peyğəmbərin yatağında yatması deyildi. Peyğəmbərin Məkkədə olmadığı vaxtlarda həzrət Əli (ə) müsəlmanların işləri ilə məşğul olur, onların həzrət Peyğəmbərin yanında qoyduğu əmanətləri yerbəyer edirdi. Həzrət Peyğəmbər Mədinəyə daxil olduqdan bir

neçə gün sonra (bə'ziləri bildirirlər ki, həzrət Peyğəmbər Qobada dayanıb, həzrət Əlinin (ə) gözlədi və yalnız o gəlib çatdıqdan sonra Mədinəyə daxil oldu) həzrət Əli də öz anası, Peyğəmbərin qızı, iki başqa qadın və zəif düşmüş müsəlmanları götürüb Mədinəyə üz tutdu. Həzrət Peyğəmbər çətin yolda ayaqları yaralanmış Əlini (ə) qucaqlayaraq sevincindən ağladı.

Mədinədə də həzrət Əli (ə) daim həzrət Peyğəmbərlə olar, onu düşmənlərdən qoruyardı. Hicri tarixi ilə birinci ildə səhabələr, mühacirlər və ənsar arasında qardaşlıq peymanı bağlandığı vaxt həzrət Peyğəmbər Əlini (ə) özünə qardaş seçdi. Hicri ikinci ildə həzrət Peyğəmbər (s) öz qızı Fatiməni (s) Əliyə ərə verdi. Həmin vaxt Peyğəmbər (s) buyurdu: «Ya Əli, Allah-təala mənə göstəriş vermişdir ki, Fatiməni (s) sənə ərə verim. Mən onu sənə dörd yüz misqal gümüş mehriyyə müqabilində verirəm». Həzrət Əli (ə) ərz etdi: «Bəyəndim, ya rəsuləllah. Bu işdə Allahın və onun girami Peyğəmbərinin lütfünə görə razıyam». Sonra həzrət Əli (ə) Allah dərgahına şükr olaraq səcdəyə düşdü. Həmin il Allah tərəfindən müşriklərlə döyüş əmri verildi.

Həzrət Peyğəmbər düşmənlər, müxaliflərlə savaşa məşğul oldu. Bu döyüşlərdə qələbənin əsas səbəblərindən biri həzrət Əlinin vücudu idi. Həmin vaxtdan Həzrətin həyatında yeni bir dövr başladı. Bu dövrü onun hərbi xidməti dövrü adlandırmaq olar. Söhbətlərimizin davamında həzrətin bəzi hərbi xidmətlərini nəzərdən keçirəcəyik.

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) İMAN VƏ İBADƏTİ

İbadət Allaha təzim və ondan qeyrilərinə göz yummaqdır. Ruh üçün ən böyük fəzilət Allaha sitayiş və Onunla yaxınlığa səydir. İbadət zəruri şərtlər ödənməklə yerinə yetirilərsə, olduqca böyük məqam və ictimaiyyətə əldə edilər. Həzrət Peyğəmbər (s) bir bəndə olaraq vəsf edilir və onun peyğəmbərliyindən qabaq bəndəliyi nəzərə çatdırılır: «Əshədu ənnə Muhəmmədən əbduhu və rəsuluh». Kamal mərtəbələrinə səfər üçün ən üstün vasitə nəfsin paklanması və tərbiyəsidir. Bu isə yalnız həqiqi ibadətlə gerçəkləşir. İbadət təkcə ilahi məsuliyyətdən qurtarmaq deyil. İbadət vasitəsi ilə ağıl yetkinləşir, insan vücudundakı qüvvələr tarazlanır.

İbadət insan ruhunu maddi bulaşılıqlardan təmizləyir. Riyasız yerinə yetirilən ibadət ən üstün ibadət sayılır. İbadət sırf Allaha görə olduqda insanda təqva sifəti yaranır. Bu şərtlər yerinə yetirilmədən icra olunan ibadət qəbul dərəcəsinə çatmır. Təqva maddi və fani dünyadan uzaqlaşmaq, ruhani və əbədi aləmə üz tutmaqdır. Təqva ilə zinətlənmiş iman həqiqi imandır. Xaliscəsinə, riyasız yerinə yetirilən ibadət insanı yəqin mərtəbəsinə çatdırır. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alsaq, əmin olarıq ki, həzrət Əli (ə) iman, təqva, zöhd, ibadət və yəqin baxımından misilsiz olmuşdur. Həzrət Peyğəmbər buyurur: «Əgər tərəzinin bir gözünə səmalar və yer, o biri gözünə Əlinin (ə) imanı qoyularsa, şübhəsiz ki, onun imanı ağır gələr». Həzrət Əli (ə) Allaha eşq və məhəbbətlə ibadət edirdi. O, vəzifəni öhdəsindən götürmək üçün yox, həqiqi məhbubunu layiq bildiyi üçün ibadət edirdi. Həzrət ibadət edərkən öz mə'budunun dilruba camalından başqa bir şey haqqında düşünmürdü.

Həzrət Əli (ə) təqva və ibadətdə o qədər çalışqan idi ki, həzrət Peyğəmbər onun tündlüyündən gileylənənlərə belə buyurmuşdu: «Əlini (ə) məzəmmət

etməyin. Çünki o, Allah aşığıdır». Həzrət Əli (ə) münacat edərkən qulağı eşitməz, gözü görməzdi. O, dünyanı unudar, bütün diqqətini həqiqi mə'buda yönəldərdi. Məşhur bir rəvayətə görə döyüşlərdən birində həzrətin ayağına batmış oxu namaz qıldığı vaxt ayağından çıxarırlar və həzrət bundan xəbər tutmur. Həzrət Əli (ə) dəstəmaz alarkən tərədən dırnağadək əsərdi. Mehrabda namaza durduğu vaxt bədənini titrətmə bürüyər, Allahın əzəməti qorxusundan gözlərindən yaş süzülərdi. Həzrətin səcdələri uzun idi. Onun səcdəgahı daim göz yaşlarında nəm olardı. ğair bu barədə deyib: Namazda gözümdən axırdısa yaş, çöhrəsi gülərdi qopanda savaş.

Həzrət peyğəmbərin (s) səhabələrindən olan Əbu-Dərda belə deyir: «Qaranlıq bir gecədə xurma bağından keçirdim. Allahla münacat edən bir şəxsin səsini eşitdim. Yaxınlaşdıqda gördüm ki, bu Əlidir (ə). Ağacın arxasında gizləndim. O qorxu və həyəcan içində həzin bir səslə minacat edirdi. Cəhənnəm odundan Allaha pənah aparıb, bağışlanma diləyirdi. Həzrət o qədər ağladı ki, hiss və hərəkətdən düşdü. Düşündüm ki,

bəlkə yatıb. Yaxına getdim, onu quru ağac kimi gördüm. Tərpətmək istədim, amma tərpənmədi. Düşündüm ki, yəqin dünyasını dəyişib. Tələsik onun evinə qaçıb, ölüm xəbərini verdim. Həzrət Zəhra (s) soruşdu ki, onu nə vəziyyətdə görmüşəm? Mən gördüyümü danışdım. Həzrət Fatimə (s) buyurdu: «O ölməyib, Allah qorxusundan qəşş edib». Həzrət Əli (ə) vacib namazlardan əlavə nafilə namazları da qılırdı. Heç vaxt gecə namazını tərk etmirdi. Hətta savaşa zamanı da bu ibadəti yerinə yetirirdi. Ləylətül-hərirdə sübhə yaxın həzrət üfüqə baxarkən İbn-Abbas soruşdu: «Məgər o tərəfdən nigarançılığın var? Yoxsa orada düşmənlərin pusqu qurub?» Həzrət buyurdu: «Yox, bilmək istəyirəm ki, namazın vaxtı çatıb, yoxsa yox». Çoxlu ibadət etdiyinə və uzun səcdələr yerinə yetirdiyinə görə «Səccad» ləqəbi almış imam Zeynalabidin (ə) həzrət Əlinin (ə) haqqında belə buyurur: «Babam Əli (ə) kimi ibadət edə bilən kimdir?!»

İbn-Əbil Hədid bu məsələni başqa bir şəkildə bəyan etmiş və yazmışdır: «İbadətə olduqca ciddi yanaşan Zeynəl-Abidindən soruşdular ki, babanın

ibadəti ilə müqayisədə öz ibadətini necə görürsən?» Həzrət buyurdu: «Babamın ibadətinə nisbətə mənim ibadətim Peyğəmbərin ibadətinə münasibətdə babamın ibadəti kimidir». Həzrətin kənizi Ümmü-Səiddən soruşurlar ki, həzrət Əli (ə) Ramazan ayında çox ibadət edir, yoxsa başqa aylarda? Kəniz deyir: «Həzrət Əli (ə) hər gecə öz Allahı ilə raz-niyazdadır. Onun üçün ramazan ayı ilə başqa aylarda fərq yoxdur». Həzrət (ə) zərbə aldıqdan sonra məsciddən evə gətirilərkən qızarmaqda olan üfüqə baxıb buyurur: «Ey sübh, şahid ol ki, Əlini (ə) yalnız indi uzanmış vəziyyətdə görürsən». Ibn Əbil-Hədid deyir: «Həzrət Əli (ə) hamıdan çox ibadət edirdi. Əksər günlər oruc idi, bütün gecələri namaza məşğul olurdu. Savaş zamanı da namazı tərks etməzdi. O bildiyinə əməl edən alim idi. Xalqa nafilə namazları, dualar, gecə ibadətləri öyrədirdi». Həzrət Əli (ə) namaz zamanı Allah qarşısında pak qəlb, tam diqqətlə dayanırdı. Onun ibadət-itaəti başqalarının kimi deyildi. Əgər başqaları hansısa bir xüsusi məqsədlə ibadət edərsə, həzrətin məqsədi bambaşqa idi. O özü bu barədə belə buyurur: «Bəziləri Allaha rəğbətlə (behişt

nemətləri üçün) bəndəlik edirlər. Bu növ ibadət tacirlərin ibadətidir. Başqa bir dəstə isə Allaha (cəhənnəm odundan) qorxudan ibadət edirlər. Bu qulların ibadətidir. Üçüncü qrup isə Allaha təşəkkür üçün ibadət edir. Bu azadələrin ibadətidir». Həzrət (ə) Allah dərgahına belə ərz edir: «Pərvərdigara, mən sənə nə behişt tamahından, nə də cəhənnəm qorxusundan ibadət edirəm. Əksinə, səni pərəstişə layiq bildiyim üçün ibadət edirəm». Hər bir fərd fitri olaraq zərərləri özündən uzaqlaşdırmaq, xeyir əldə etmək məqsədində olur. Yalnız həzrət Əli (ə) behişt təmənnası və cəhənnəm qorxusu olmadan, sırf Allah üçün ibadət edirdi. Belə bir xalislik həzrətin yəqinliyindən qaynaqlanırdı. Hər şeydən uca bir yəqin! Çünki həzrət yəqinliyin ən son mərhələsinə çatmışdı. O özü belə buyurur: «Əgər pərdələr qaldırılsa, mənim yəqinliyimə bir şey əlavə olunmaz».

Həzrət Əli (ə) bir dalğa tək həqiqət okeanında qərq olmuşdu. Onun bütün düşüncələri, hərəkətləri həqiqətə bağlılığından danışırdı. Həzrət nəfsin paklanması və tərbiyəsi baxımından misilsiz idi. O nəyə baxırdısa, Allahı görürdü. Həzrət buyurur: «Nəyi

gördümsə, ondan qabaq, onunla bir vaxtda və ondan sonra Allahı gördüm». Başqa bir rəvayətdə isə belə nəql olunur: «Görmədiyim Allaha ibadət etmədim». Həzrətdən soruşurlar ki, o, Allahı necə görür? Həzrət buyurur: «Zahiri gözlə yox, bəsirət gözü ilə». Zahir gözlər ilə görünməyən şey könül gözləri ilə ediləsi seyr. Həzrət Əli (ə) Allahın əzəməti qarşısında təvazönü özünə borc bilirdi. Onun dua və minacatlarında təvazö səviyyəsi aşkar görünür. Həzrətin öz səhabəsi Kumeyl ibn Ziyada öyrətdiyi dua (Kumeyl duası) onun uca ruhunun şah əsərlərindəndir. Həzrətin güclü imanı və sabit yəqinliyi bu duanın cümlələrinə hopmuşdur. Bə'zən o duanın gedişində Allahın mərhəmətindən ümid tapır, bəzən isə onun qüdrəti qarşısında qorxuya düşür. Belə ki, onda xüšu halı ixtiyarsız olaraq hasil olur. Həzrətin ümid və qorxusundan, xalisliyindən danışan başqa dualar da vardır. Bir gün Müaviyə Zərar ibn Zəmirə dedi: «Mənim üçün Əlini (ə) vəsf et». Zərar həzrət Əlinin (ə) xüsusiyyətlərini sadaladıqdan sonra dedi: «Gecələr daha çox oyaq qalırdı və az yatırdı. Gecə və gündüz vaxtları Quran tilavət edirdi. Canını Allah

yolunda fəda edib, ilahi hüsurda göz yaşları axıdırdı. Özünü bizlərdən gizləmir, qızıl kisələri toplamır, yaxınlarına lütf göstərir, zalımlarla tünd rəftar edirdi. Gecə qaranlıq pərdəsinə büründüyü vaxt həzrət ibadət mehrabında Allahın əzəmət qorxusundan göz yaşları axıdır və deyirdi: «Ey dünya! Mənim üçün cilvələnib, məni özünə müştəqmi edirsən? Heç vaxt? Mənim sənə ehtiyacım yoxdur. Sənə üç dəfə tələq vermişəm və bir daha üz tutmaram!» Bəzi dualarında isə həzrət belə deyirdi: «Aman azuqənin azlığından, səfərin uzaqlığından və yolun çətinliyindən!» Zərarın bu sözlərindən sonra Müaviyə ağladı və dedi: «Ey Zərar, kifayətdir. And olsun Allaha ki, Əli (ə) dediyin kimi idi. Allah Əbül-Həsənə rəhmət etsin!» Həzrət Əlinin (ə) ibadəti namaz, oruc, sair dini əməlləri yerinə yetirməklə başa çatmırdı. Onun bütün hərəkətləri və rəftarları ibadət idi. Ona görə də hədisdə buyurulmuşdur: «Həqiqətən də, əməllər niyyətlərdən asılıdır». Həzrət (ə) bütün hərəkətlərində Allahın razılığını düşündüyündən onun hər bir hərəkəti ibadət sayılırdı. Bu da onun fəzilətlərinin əsas səbəblərindən idi.

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) ELM VƏ HİKMƏTİ

İnsanlar peyğəmbər və imamların elminə müxtəlif cür münasibət bəsləyirlər. Bəziləri elə düşünürlər ki, peyğəmbər və imamların elmi məhdud olmuşdur, onlar yalnız dini məsələlərdən mə'lumatlı olmuşlar və qeybdən xəbərdarlıq yalnız Allaha aiddir. Onlar bu fikirlərinin təsdiqi üçün Quran ayəsi də göstəriirlər. Bəziləri isə belə güman edirlər ki, onlar bütün qeybi və təbii elmlərdən xəbərdar olmuşlar. Sünnə əhlinin fikrincə, imamlar da sair rəhbərlər kimi olmuşlar və onların bilmədiyi şeylər var. Onların nəzərinə, rəhbər xalqın bildiyi bir şeyi bilməyə də bilər.

Bu mövzunun fəlsəfi baxımdan araşdırılması zehnin tanınması və insan mə'rifətinin dəyəri ilə bağlıdır. Elmin hansı predmetdən olması müəyyənləşməlidir. Elm gerçək bir inkişafdır və o iki qismə bölünür: Zati və kəsbi (hüzuri və hüsuli). Zati elm Allaha aiddir. Bu elmin mahiyyətini təsəvvür etmək bizim üçün əlçatmazdır. Kəsbi elm isə insanlara aiddir. Hər bir insan elmi başqalarından öyrənə bilər. Amma Peyğəmbər (s)

və onun vəsilərinə aid olan bir elm də var. Bu elm «lədunni», ilham olunmuş elm adlanır. Bu elm kəsbi elm kimi təhsil yolu ilə əldə edilmir. O həm də Allahın elmi kimi zati deyil. Bu elm Allah tərəfindən Peyğəmbərlərə və onların canişinlərinə ilham olunur. Bu adamlar Allahın izni ilə keçmişdə baş vermiş və gələcəkdə baş verəcək hadisələrdən xəbər tuturlar. Peyğəmbərlər və onların vəsiləri həmin lədunni elm vasitəsi ilə başqalarının suallarına cavab verirlər. Allah-təala həzrət Xızır haqqında buyurur: «Biz ona öz tərəfimizdən lədunni, qeybi bir elm öyrətdik». Həmin elmə sahib olan həzrət İsa öz qövmünə dedi: «Sizə yediğiniz və evlərinizdə ehtiyata saxladığınız haqqında xəbər verərəm».

Quranda yalnız Allaha aid edilən qeyb elmi zati elmdir. Amma peyğəmbərlərə ətə olunmuş qeyblə bağlı biliklər lədunni elm sayılmalıdır. Bu elm vəhy və ilah yol ilə çatdırılır. Onlar da öz növbəsində Allahın iradəsi ilə qeybi işlərdən xəbər tuturlar. Allah-təala buyurur: «Allah qeybi biləndir. O, peyğəmbərliyə seçdiyi kəsdən başqa bir nəfərə də qeybi aşkarlamaz». Ötən ayələərə

nəzər saldıqda məlum olur ki, İslam Peyğəmbəri (s) Allah dərğahına hamıdan yaxın olmuşdur. Təbii ki, ona daha artıq elm əta edilmişdir. Həzrət (s) varlıq aləminin sirlərindən hamıdan çox xəbərdar edilmişdir. Söhbətimizin mövzusu Peyğəmbərin (s) həmin ləduenni biliklərindən əxz etmiş həzrət Əli (ə) haqqındadır. Həzrət Peyğəmbər buyurmuşdur: «Mən elmin şəhəri, Əli (ə) isə onun qapısıdır». Bu barədə həzrət Əli (ə) özü belə buyurmuşdur: «Həzrət Peyğəmbər məni elmin min qapısı kimi yad etmişdir. Bu qapıların hər birindən min qapı açılır». Şeyx Süleyman Bəlxi «Yənabiul-Məvəddət» kitabında yazır ki, həzrət Əli (ə) belə buyurmuşdur: «Məndən qeybin sirləri haqqında soruşun. Mən peyğəmbərlərin və mürsəllərin varisiyəm». Eyni mənbədən nəql olunmuş başqa bir hədisdə həzrət Peyğəmbərin belə buyurduğu bildirilir: «Elm və hikmət on hissəyə bölünmüşdür. Onun doqquzu Əliyə (ə), biri isə qalan xalqa əta olunmuşdur. Həzrət Əli (ə) həmin bir hissə elmdə də başqalarından alimdir». İbn-Abbasdan rəvayət olunmuşdur ki, həzrət Peyğəmbər buyurmuşdur: «Əli ibn Əbu-Talib (ə) mənim ümmətimin ən alim

şəxsidir. Məndən sonra mübahisəli məsələlərdə mühakimədə ən bilikliyi odur». Sünnə əhlinin böyük alimi İbn Əbil-Hədid «Nəhcül-bəlağə» ni şərh edərkən deyir: «İslam elmləri külli şəkildə Əlidən qaynaqlanmışdır. O, İslam maarifini öz nitqlərində aşkar və dəqiq şəkildə bəyan etmişdir». Həzrət özü belə buyurur: «Nə qədər ki, aranızdan getməmişəm, məndən soruşun». Bu qısa cümlədə həzrətin elminin dərinliyi aydın olur. Çünki o öz buyuruğunda hansısa mövzuları qeyd etmir və suallar dairəsini məhdudlaşdırmır. O, xalqı istənilən bir elm sahəsində suallar verməyə çağırır. Həzrət Əlidən (ə) başqa kimsə bu iddiada olmamışdır. İbn Əbil-Hədid deyir ki, yalnız Əlinin (ə) belə bir söz söyləməsi hamı tərəfindən yekdil şəkildə qəbul olunmuşdur. Alimlər və tarixçilər yazırlar ki, Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: «Nə qədər ki, aranızdayam, məndən soruşun. And olsun Allaha, əgər fitva kürsüsündə otursam, tövrat əhli ilə tövratla, incil əhli ilə incillə, zəbur əhli ilə zəburla və Quran əhli ilə Quranla mühakimə apararam. Əgər Allah-təala o kitabları dilə gətirsə, onlar deyərlər ki, Əli (ə) düz deyir, o bizə

əsaslanaraq fitva verdi. Nə qədər ki, aranızdayam məndən soruşun. And olsun toxumu cücərdənə və insanı yaradana, əgər məndən Quranın ayələrini bir-bir soruşsanız onların nazil olma vaxtı, nazil olma səbəbləri haqqında danışar, nəsx olmuş, möhkəm və mütəşəbeh ayələri haqqında məlumat verərəm». Həzrət Əli (ə) belə misilsiz elmə sahib olmasına baxmayaraq, cahil və nadan insanlar arasında tənha qalmışdı. Onun elmindən yalnız xüsusi səhabələr istifadə edirdilər. Sədi öz şerində bu məsələyə belə toxunur:

Cahillər içində həqiqi alim,

korlar arasında şahiddir bilin!

Həzrət Əli (ə) yaranış sirləri haqqında danışmaq, çətin elmi məsələləri açıqlamaq üçün elm əhli axtarardı. O öz köksünə işarə ilə buyurardı: «Mənim sinəmdə elmin coşqun dəryası təlatümdədir. Əfsus ki, kimsədə bunu dərk etmək istedadı yoxdur!» Bu gün Avropa alimlərinin adına yazılmış bir çox təbiət qanunları əsrlərcə qabaq həzrət Əlinin (ə) xütbələrində açıqlanmışdır. Həzrətin xütbələrindəki fəlsəfi həqiqətlər

və İslami maarifdən Sədrul-Mutəəllihin kimi bir çox böyük alimlər yetərinçə istifadə etmişlər. İyirmi beş il müddətində xilafət kürsüsünü işğal etmiş üç xəlifə öz elmi və hüquqi problemlərinin həllində həzrətdən kömək istəyərdilər. Həzrətin xilafət dövründə bir yunan və bir yəhudi filosofu onun hüzuruna gəlib elmi məsələlər barədə söhbətlər apardılar. Yunan filosofu dedi: «Bu şəxs fəlsəfəni Sokrat və Ərəstundan yaxşı bilir. Yəhudi isə belə dedi: «O, fəlsəfənin bütün incəliklərindən xəbərdardır». Əlbəttə ki, hər hansı filosofu həzrət Əli (ə) ilə müqayisə etmək olmaz. Çünki imamın biliyi əvvəldə qeyd olunduğu kimi, ləduenni, qeybi bilik idi. («Cinn» surəsi, ayə 26. 98 İbn Murazi «Mənaqib» səh. 80.)

Elmlərin ən şərəfətlişi məəd, ölümdən sonrakı həyat haqqında elmdir. Bu elm həzrət Əlinin (ə) kəlamlarında ən gözəl şəkildə bəyan olunmuşdur. Bu mövzunun incəliklərini həzrət kimi açıqlayan ikinci şəxs olmamışdır.

Səhabəsi Kumeylin sualına cavab olaraq həzrətin buyurduğu nəfs və həqiqət hədisləri hikmət və irfan

alimləri tərəfindən təfsir olunmuşdur. Həzrət Əlinin (ə) buyuruqlarını anlamaqda bəşəriyyət hələ də çətinlik çəkir. Həzrət müxtəlif elm sahələrinə aid on bir min qısa kəlamın müəllifidir. Bu kəlamlarda əqli, dini, ictimai və əxlaqi məsələlər bəyan olunmuşdur. Həzrət Əli (ə) İslamda ilahi fəlsəfə məsələlərini açıqlayan ilk şəxsdir. O, aydın və dərin dəlillərlə müxtəlif mövzuları sübuta yetirmişdir. Həzrət həmin dövr filosoflarınının xəbərsiz olduğu bir çox məsələləri izah etmişdir. O bir çox din alimləri tərbiyə etmişdir. Həzrətin tələbələri arasında Üveys Qərəni, Kumeyl ibn Ziyad, Meysəm Təmmar kimi zahid və arif insanlar olmuşdur. Bu insanlar İslam irfanında nümunə sayılan şəxsiyyətlərdir. Həzrət Əlinin (ə) ərəb ədəbiyyatında xüsusi bir məharəti vardı. İlk ərəb qrammatikası onun tərəfindən işlənilmişdir. Həzrət ən çətin məsələlərin cavabını dərhal verər, ali hikmətləri sadə sözlərlə bəyan edər. Həzrət ən çətin riyazi sualları dərhal cavablandırardı. Bir dəfə həzrətdən birdən onadək ədədlərin ən kiçik ortaq bölünəni haqqında soruşurlar. Həzrət belə cavab: «Həftə günlərinin sayını (7) ilin günlərinin sayına (360) vur və istədiyiniz rəqəmi (2520)

əldə et». 2520 rəqəmi birdən onadək bütün ədədlərə bölünən ən kiçik rəqəmdir. Həzrətin iti ağılı elm sahiblərini heyran edərdi. Ömər deyərdi: «Ya Əli (ə), sənin bütün elmi, hüquqi, fiqhi məsələləri bilməyin məni təəccübə gətirir. Sənin bütün məsələlərlə bağlı suallara dərhal cavab verməyin heyranedicidir». Həzrət onun cavabında buyurmuşdur: «Ey Ömər, əlində neçə barmağın var?» Ömər ərz edir: «Beş barmağım». Həzrət buyurur: «Sən nə üçün bu sualın cavabında düşünmədin?» Ömər ərz edir: «Bu aşkar bir məsələdir və düşünməyə ehtiyac yoxdur». Həzrət Əli (ə) buyurur: «Sənin üçün beş barmaq necə aydındırsa, mənim üçün də bütün elmi məsələlər eləcə aydındır». Həzrət Əli (ə) varlıq aləminin sirlərinə həkimanə baxardı. Onun tövhid, metafizik aləm haqqındakı buyuruqları «Nəhcül-bəlağə» və sair əsərlərdə əks olunmuşdur.

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) ŞÜCAƏTİ VƏ HEYBƏTİ

İnsan üçün ruhani fəzilətlərdən biri də şücaət sifətidir. Şücaət təhlükəli işlər qarşısında insanın mətin

dayanmasıdır. Həzrət (ə) əsil şücaət simvolu olmuşdur. Biz əvvəlki söhbətlərimizdə həzrətin (ə) hərbi xidmətləri, qəzavatlardakı fədakarlıqları haqqında danışdıq. Amma bu barədə nə qədər danışsaq da, həzrətin şücaətini olduğu kimi göstərməkdə acızık. Tarixçilərin yazdığına görə həzrət Əlinin (ə) rəngi buğdayı, mübarək gözləri iri və cazibəli, qaşları bitişik və sıx, dişləri möhkəm və mirvari tək ağ olmuşdur. Onun biləkləri sanki sümükdən, ətdən və dəridən yox, vahid və möhkəm bir tökmədən ibarət olmuşdur. Həzrət orta boylu, möhkəm bədənli və nəhayət həddə güclü olmuşdur. Tarixçilər bu fikirdədirlər ki, ərəblər arasında Həzrət Əli (ə) kimi şücaətli və güclü bir insan olmamışdır. Atası Əbu-Talib onu ərəb cavanları ilə güləşdirərdi. Yaşca öz rəqiblərindən kiçik olan həzrət Əli (ə) onları bir göz qırpımında yerə vurardı. Zübeyr ibn Əvvam and içir ki, döyüş meydanında Əlidən (ə) başqa kimsədən çəkinmədim. Həzrətin qarşısında titrətməyə düşən təkçə Zübeyr olmamışdır. Heç bir ərəb qəhrəmanı onunla üzbəüz gəlməyə cürət etməmişdir. Həzrət o qədər heybətli olmuşdur ki, rəqibi onun gözünə baxdıqda

vücudu lərzəyə gəlmişdir. İmamın heybəti rəqibin bütün müqavimət və hücum qüdrətini qırmışdır. Həzrətdən soruşurlar ki, öz rəqiblərinə necə qalib gəlirsən? O buyurur: «Mən kiminlə üz-üzə gəlmişəmsə, həmin şəxs özü özünə qarşı mənə yardımçı olub». Seyyid Rəzi bildirir ki, imam bu kəlamında rəqibin qəlbində yaranmış qorxunu nəzərdə tutur. Həzrətin qəzavatlardakı misilsiz rəşadətləri, Peyğəmbərə sui-qəsd təşkil olunarkən onun yatağında yatması onun misilsiz şücaətindən danışır. Heç bir cəngavər düşmən qoşununu təkbaşına yarmağa müvəffəq olmamışdır. Müaviyə həzrət Əlinin (ə) gözündə öz hərbi qüdrətini böyük göstərmək üçün ona yazdığı məktubda qoşununun əzəmətindən və döyüş hazırlığından ağız dolusu danışdı. Tirmah Müaviyəyə dedi: «Sənin öz qoşununun çoxluğu ilə Əlini (ə) qorxutmağın ördəyi suyun çoxluğu ilə qorxutmaq kimidir». İmam Səccad (ə) Yezidin məclisində özünü tanıtdırmaq üçün oxuduğu xütbədə həzrət Əlinin (ə) bə'zi fəzilətlərini sadalamış və demişdir: «Mən bir kəsin övladıyam ki, hamıdan güclü, şücaətli, əzmlı və iradəli olmuş, cəsəətli şir tək döyüş

vaxtı atılmış oxları, ona yaxınlaşan süvariləri dəyirman kimi üyütmüşdür. Qara yel otların üstündən əsdiyi kimi, o da düşmən üstünə şığıyıb onları pərakəndə salmışdır». İmam Səccadın (ə) öz babasını bu sayaq vəsf etməsi ilə bağlılığından doğmur. Əlinin (ə) şücaəti inkarolunmaz bir həqiqətdir. İmam Səccad (ə) babasının məqamından xəbərdar bir adam kimi onun fəzilətlərini bəyan edir.

Həzrətin şücaətini e'cazkar bilən şeyx Müfid yazır: «Ondan savay bütün döyüşlərdə qalib gələn cəngavər olmamışdır. Əksər cəngavərlərin həm qələbəsi olmuşdur, həm də məğlubiyyəti. Eləcə də, heç bir döyüşçünün bir zərbəsi ilə rəqib dünyasını dəyişməmişdir. Bəzən zərbələr ölümcül olmuş, bəzən isə zərbə alan rəqib sağalmışdır. Yalnız Əmirəl-mö'minin Əli (ə) bütün mübarizələrdə qalib olmuş və vurduğu zərbədən sonra ayağa qalxan olmamışdır. Bu özü də həzrətin ecazlarından biridir. Həzrətin ən ali sayılası işlərində də qəribəliklər müşahidə olunmuşdur. Bütün bunlar Allahın aşkar dəlillərindəndir». Əlinin (ə) iman və yəqindən qaynaqlanan qəlb gücü kimsədə görünməmişdir. Bir dəfə Siffeyn döyüşündə üzünə niqab

salıb adi bir döyüşçü tək şamlıların önünə çıxmışdı. O qarşısına çıxan bütün döyüşçüləri qanına qəltan etdiyi vaxt Müaviyə Əmr Asa dedi: «Bu şücaətli, ürəkli qəhrəman kimdir?» Əmr dedi: «Ya Abdullah ibn Abbasdır, ya da Əlinin (ə) özüdür». Müaviyə dedi: «Bəs necə tanımaq olar?» Əmr dedi: «İbn Abbas şücaətli kişidir, amma qoşunun ümumi həmləsi qarşısında tab gətirə bilməz. Bütün qoşuna əmr et hücum keçsin. Onda mə'lum olar ki, bu Şəxs kimdir. Əgər geri dönsə, İbn-Abbasdır, yox yerində qalıb döyüşsə, Əlidir (ə). Çünki Əlinin (ə) üstünə bütün ərəblər də yerisə, yerindən tərpənən deyil». Müaviyə Əmr Asın sözlərini yoxlamaq üçün ümumi hücum əmri verdi. Bütün qoşun meydandakı cəngavərin üstünə yeridi. Amma fədakar döyüşçü əzəmətli dağ tək meydana dayanıb, sağa-sola qılınc çalırdı. Onlar anladılar ki, bu Əlinin (ə) özüdür. Ona görə də geri çəkilmək qərarına gəldilər. Döyüş meydanında Əlinin (ə) səsi eşidiləndə düşmən cəngavərləri tir-tir əsərdi. Cəməl və Siffeyn döyüşlərində Həzrət Əli (ə) tək-tənha düşmən qoşununun üzərinə yeriyər və qoşunun bağrını yarıb,

pərən-pərən salardı. Həzrət Əlinin (ə) heç zaman döyüş meydanından qaçmadığını onun ən qatı düşmənləri də təsdiq edir. Həzrət Əli (ə) zirehi yalnız döyüş libası olaraq geyərdi. Onun zirehinin sinə hissəsində yalnız bir neçə halqa vardı. Zirehin arxa hissəsi isə tamamilə açıq idi. Ondən zirehi haqqında soruşulduqda həzrət belə buyurmuşdur: «Mən heç vaxt düşməyə arxa çevirmirəm, ona görə də arxadan zirehə ehtiyacım yoxdur». Sədi bu barədə yazır: Düşməninə arxa çevirməyən kəs Arxasında zireh gəzdirməz əbəs. Döyüşlərdən birində komandanlar həzrət Əliyə (ə) dedilər: «Əgər qarşıdakı döyüşdə məğlub olsaq, hansı nöqtədə görüşəcəyik? Yaxşı olar ki, əvvəlcədən belə bir nöqtə müəyyənləşdirək». Həzrət buyurdu: «Məni harada itirsəniz, orada da axtarın. Harada döyüşə başlasam, oradan tərpənən deyiləm».

Səhabələrdən biri həzrətə belə ərz etdi: «Döyüş üçün iti qaçan bir at seçin ki, çətin vəziyyətlərdə sizi qaçıraraq qurtara bilsin». Həzrət buyurdu: «Mən düşmən qabağından qaçan deyiləm ki, iti qaçan ata ehtiyacım olsun. Qaçan düşməni də tə'qib edən deyiləm ki, belə bir

ehtiyac yaransın. Buna görə də mənim üçün atın necə qaçmasının əhəmiyyəti yoxdur».

İbn Əbil-Hədid deyir: «Həzrət Əli (ə) keçmişdəki qəhrəmanların adını tarixdən silmiş və gələcəkdəki qəhrəmanlara tarixdə yer qoymayan şücaətli bir cəngavər idi. Onun qolunun gücü kimsədə yox idi. Ən şücaətli döyüşünü həlak etmək üçün bircə zərbəsi yetərdi. Onunla üzbəüz gələn heç bir döyüşçü canını sağ qurtarmamışdı. Onunla döyüşənin qılınca ehtiyacı yoxdu. Həzrət öz rəqibini həlak edəndə təkbir deyərdi. Ləylətül-hərirdə onun təkbirlərinin sayı 523-ə çatmışdı. Bu onu göstərirdi ki, 523 düşmən həzrətin (ə) əli ilə dünyasını dəyişmişdi. Ühüd döyüşündə qəbilə üzvlərini itirmiş Savab adlı həbəş qulam Peyğəmbəri (s) öldürəcəyinə and içmişdi. Bu qulam böyük cüssəyə malik olduğundan rəqibləri ondan çəkinərdi. Həzrət Əli (ə) bir zərbəsi ilə onu kəməmindən ikiyə böldü. Onun qurşaqdan yuxarısı yerə aşmış, qurşaqdan aşağısı isə ayaq üstə qalmışdı. Bu səhnə ətrafdakıları heyrətə gətirmişdi. Həzrət Əli (ə) yalnız Allah yolunda döyüşürdü. Müsəlmanlar onun ruhiyyəindən güc

alırdılar. Əlini Zülfüqara aparanda bütün ətrafdakılar əmin olurdu ki, qələbə yaxındadır. Müşriklərin rəftarları səbəbindən həzrət Peyğəmbər (s) qəm-qüssəyə düşdüyi vaxt müxaliflər həzrət Peyğəmbəri (s) qətlə yetirmək istədikləri zaman həzrət Əli (ə) Allah rəsulunun qəm-qüssəsini aradan qaldırdı. Həzrətin qollarının gücü hətta düşmənlərin də e'tiraf etdiyi bir səviyyədə idi. O iki barmağı ilə Xalid ibn Vəlidin boğazını sıxdığı vaxt Xalid zarıyb boğulmağa qalır. Peyğəmbərin (s) iştirak etdiyi bir çox qəzavatlarda müharibənin taleyini həzrət Əlinin (ə) qılıncı həll edir. Əlinin (ə) həyat tarixində qorxu sözünə yer olmamışdır. O bütün ömrünü ölümlə üz bəüz dayanmış və şəhadət şərbətini içmək eşqi ilə yaşamışdır. O özü belə buyurur: «And olsun Allaha, Əbu-Talibin oğlu ölümü südəmər körpə anasının döşünü sevdiyi tək sevir». Həzrət Siffeyn döyüşündə meydana zirehsiz çıxır. İmam Həsən (ə) öz atasına belə ərz edir: «Döyüş vaxtı bu ehtiyatsızlıq deyilmi?» Həzrət buyurur: «Oğul can, atan ölümə doğru getməkdən, ölümün ona doğru gəlməsindən qorxmur». Həzrətin bir çox yaxınları onun şücaətindən ehtiyat edərdilər. Onlar həzrətə ərz edirdilər

ki, həzrət döyüş gedişində ehtiyatsızlıq göstərir. Həzrət (ə) onların cavabında belə buyurmuşdur: «Ölümdən iki dəfə həzər qılmağa dəyməz. Qəzavü-qədər olan gün çalışmaq səmərəsizdir, qəzavü-qədər olmayan gün isə ölüm barədə düşünməyə dəyməz». Qəbilələr öz döyüşçülərinin həzrət (ə) tərəfindən öldürülməsini özləri üçün fəxr saydılar. Xəndək döyüşündə Əlinin (ə) öldürdüyü Əmr ibn Əbdəvədin bacısı deyir: «Əgər qardaşımı Həzrət Əli (ə) yox, başqa biri öldürsəydi, ömür boyu ağlayardım. Amma Əlinin (ə) bütün dünyada oxşarı yoxdur. Onun əlində ölmək özü də iftixardır».

İbn Əbil-Hədid «Nəhcül-bəlağə»nin şərhində yazır: «Bir gün Müaviyə yuxudan oyananda Abdullah ibn Zübeyri ayaqları tərəfdə oturmuş görür. Abdullah zarafatla Müaviyəyə deyir: «Əgər istəsəydim səni öldürərdim». Müaviyə deyir: «Bizdən sonra şücaətindən danışarsan». Abdullah deyir: «Nə üçün mənim şücaətimi inkar edirsən? Mən müharibədə Həzrət Əli (ə) ilə üzbəüz dayanan adamam». Müaviyə deyir: «Əgər belə bir cür'ətin olsaydı, yəqin ki, Əli (ə) səni və sənin atanı sol əli ilə öldürər, sağ əli ilə isə bir başqasını gəzərdi».

HƏZRƏT ƏLİ (Ə) HAQQINDA PEYĞƏMBƏR (S) HƏDİSLƏRİ

1. «Qədir» hədisi: «Bütün firqələrdən olan məşhur alimlər təsdiq edirlər ki, vida həccindən qayıdan zaman həzrət Peyğəmbər (s) Qədire-Xumda dayanıb buyurdu: «Mən hər kəsin ixtiyar sahibiyəmsə, Əli (ə) də onun ixtiyar sahibidir».

2. «Mənzələt» hədisi: «Əhməd ibn Hənbəl, Şeyx Süleyman Bəlxi, Ibn Səbbağ Maliki və bir başqa alimlər nəql edirlər ki, həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: «Sən mənim üçün Harun Musa üçün olduğu kimisən».

3. «Yəvmul-inzar» hədisi: «Əksər mö'təbər kitablarda nəql olunmuşdur ki, həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: «Sən (Əli (ə)) mənim qardaşım, vəzirim, varisim və məndən sonra canişinimsən».

4. «Səqələyn» hədisi: «Əksər firqələrin mö'təbər kitablarında nəql olunmuşdur ki, həzrət Peyğəmbər buyurdu: «Mən sizin aranızda iki böyük və ağır əmanət

qoyuram: Allahın kitabı və itrətim (Əhli-beyt). Bu iki şey behiştə də mənə çatanadək bir-birindən ayrılmaz».

5. «Səfinə» hədisi: Ibn-Abbas və başqa rəvayətçilər nəql edirlər ki, həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: «Mənim ailəmin misalı Nuhun gəmisinin dastanı kimidir. Ona süvar olan nicat tapdı, ondan üz çevirən qərq oldu».

6. «Haqq» hədisi: «Əksər firqələrdən olan alimlər nəql edirlər ki, həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: «Əli (ə) həmişə haqla olub, haqda Əli (ə) ilə». Bu sayaq hədislər şiə və sünni mənbələrində kifayət qədərdir. Biz qeyd etdiyimiz hədislərlə kifayətlənirik.

HƏZRƏT ƏLİ (Ə) HAQQINDA BAŞQALARININ NƏZƏRİ

Böyük mötəzilə alimi «Nəhcül-bəlağə»nin şərhində deyir: «Fəziləti və üstünlüyü alimlər tərəfindən e'tiraf olunmuş bir şəxs haqqında nə deyim? Kimsə onun fəzilətini pərdələyə bilmədi. Bu ilahi nuru min bir hiylə ilə söndürməyə çalışdılar. Ona görə də həqiqətləri təhrif

etdilər, onda eyb axtardılar. Hətta minbərlərdən ona lə'nət oxudular. Onu dustaq edib, şəhadətə yetirdilər.». Həzrət Əlinin (ə) fəzilətini düşmənlər də inkar edə bilməmişdir. Hətta hiyləgər Əmr As da həzrətin tə'rifində qəsidələr yazmışdır: Ona çəkdiyimiz dağlar üzündən Cəhənnəmdə yanasıyıq sən və mən. Ən məşhur sünni təfsirçilərindən olan Carullah Zəməxşəri yazır: «Qüdsi hədisdə Allah-təala buyurur: «Əliyə (ə) itaət edən şəxs mənə itaət etməmiş olsa da, onu behiştə daxil edərəm. Əliyə (ə) itaətsizlik göstərən şəxs mənə itaət etsə də, onu cəhənnəmə ataram». Hənbəli firqəsinin qabaqcılı olan Əhməd ibn Hənbəl deyir: «Həzrət Əliyə (ə) nəсіб olan fəzilətlər Peyğəmbər səhabələrindən kimsəyə nəсіб olmamışdır». Məşhur ingilis tədqiqatçısı Karlayl deyir: «Bizim onu dost bilməkdən, hətta sevməkdən başqa çarəmiz yoxdur».

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) BUYURUQLARI

Əziz oxucuların nəzərinə çatdırılan buyuruqlar «Nəhcül-bəlağə», «Qurərul-hikəm» və digər mənbələrdən götürülmüşdür.

1. «Tövhid (əqidəsi) Allahı təsəvvürə gətirməmək (O təsəvvürə sığmaz), ədalət Onu ittiham etməməkdir (Onu ləyaqətsiz işlərdən pak bilmək)».

2. «Əlbəttə, hər bir nemətdə Allahın haqqı var (hər nemətə görə ona şükür etmək lazımdır). Hər kəs onu (şükrü) yerinə yetirsə, Allah ona olan ne'mətini artırar. Bu məsələdə diqqətsizlik göstərənün ne'məti zavala uğradılar».

3. «Düşməne qalib gəldiyin vaxt qələbəne şükr olaraq onu bağışla».

4. «Çarəsinin dadına çatmaq, qəmginin qəmini aradan qaldırmaq böyük günahların kəffarələrindən sayılır».

5. «Ey Adəm övladı, Allah sənə ardbaard ne'mətlər verdiyi vaxt Ona qarşı itaətsizlik göstərirənsə, onun əzabından qorx».

6. «Ən üstün zahidlik onu xalqdan gizləməkdir».

7. «Aqilin dili qəlbinin arxında, axmağın qəlbi dilinin arxasındadır».

8. «Allah üçün səni pərişan edən günah səni lovğalandıran yaxşı işdən üstündür».

9. «Qələbəyə ehtiyat və uzaqgörənliklə çatmaq olar. Ehtiyat düşüncə qüvvəsini işə salmaqla, düşüncə möhkəm sirr saxlamaqla əldə olunur».

10. «Cəzalandırmağa gücü çatan kəsin bağışlaması daha yaxşıdır».

11. «Ağıl kimi var, cəhalət kimi yoxsulluq, ədəb kimi miras, məşvərət kimi arxa yoxdur».

12. «Dünya adamları, yatmış halda aparılan karvan əhlinə bənzəyirlər».

«13. Ağıl artarsa, danışiq qısalar».

14. «İnsan hər nəfəs çəkməklə ölümə doğru bir addım atır».

15. «İki iş arasında necə də böyük fərq var: biri ləzzəti gedib əziyyəti qalan əməl, o biri əziyyəti gedib mükafatı qalan əməl».

16. «Üç məqamda dostunu himayə etməyən kəs dost deyil: Dostu çətinliyə düşdüyü zaman, dostu yanında olmayan zaman, dostunun ölümündən sonra».

17. «Sədəqə verməklə ruzini (ərşdən) aşağı endirin. Verdiyinin əvəzini alacağına əmin olan kəs bağışlamaqda səxavət göstərir».

18. «İnsana ona üz vermiş müsibət qədər səbr verilir. Çətinliyə düşəndə dizinə döyən insan savabı əldən verir».

19. «Kişi dilinin altında gizlənmişdir».

20. «Günahın tərki tövbədən daha asandır».

21. «Dünyanın acılığı axirətin şirinliyi, dünyanın şirinliyi axirətin acılığıdır».

22. «Öyüd-nəsihət necə də çox, ibrət götürən isə necə də azdır».

23. «Miskin və ehtiyacı şəxs Allahın elçisidir. Onu rədd edən Allahı rədd etmişdir. Ona bir şey bağışlayan Allaha bağışlamışdır».

24. «Xalqın əlində olana etinasızlıq ən böyük var dövlətdir».

25. «Ən böyük günah odur ki, insan onu kiçik saysın».

26. «Batinini islah edən şəxsin zahirini Allah islah edər. Axirət üçün iş görənin dünyasını Allah təmin edər».

27. «Ləzzətlərin ötüb keçəcəyini, onların cəzasının isə qalacağını yadda saxlayın».

28. «Kiçik müsibəti böyük sayan şəxsi Allah böyük müsibətə düçar edər».

29. «Nadan yalnız ifrata və təfritə varanda gözə çarpar».

30. «Ən böyük dərd dünyaya heyranlıqdır».

31. «Uzun-uzadı arzu ölümü yaxınlaşdırar və insanı öz məqsədindən uzaq salar».

32. «Allahın əzabından qorxmaq pərhişkarların sifətidir».

33. «Mömin günahlarından qorxur, bəlalardan ehtiyat edir, Allahın mərhəmətinə ümidvar olur».

34. «Zahidlik arzuları məhdudlaşdırmaq, əməlləri xalis etməkdir».

35. «Elm və bilik var-dövlətdən üstündür. Elm səni saxlayır, var-dövləti isə sən saxlayırsan».

36. «Səbr iki növdür: biri bəlalər, o biri isə günahlar qarşısında səbr».

37. «Allah qorxusundan ağlamaq qəlbi münəvvər edir və günaha qayıdış yolunu bağlayır».

38. «Rahatlıq üç şeydədir: Uyğun qadın, yaxşı rəftarlı övlad və müvafiq dost».

39. «Dünyada Allahdan qorxan şəxs axirətdə Allah qorxusundan azad olar».

40. «Sənə pislik edənə yaxşılıq et, sənə zülm edəndən keç».

41. «Əmanəti onu sənə tapşırana qaytar. Sənə xəyanət edənə isə xəyanət etmə».

42. «Gələcəkdəkilər sizdən ibrət götürməmiş siz keçmişdəkilərdən ibrət götürün».

43. «Bədənləriniz dünyanı tərk etməmiş qəlbləriniz dünyanı tərk etsin. Siz dünyada imtahana çəkilirsiniz və dünya üçün yaradılmamısınız».

44. «Axirəti puça çıxarıb, dünyanı abad edən bütün işlərdən çəkin».

45. «Fasiqlər və günahkarlardan, Allaha itaətsizlik yolunda çalışanlardan həzər qıl».

46. «Dünyadan qorx. O, şeytanın tələsi və imanın qənimidir».

47. «Söz gəzdirməkdən çəkin. O, qəlblərdə kin toxumu səpər. İnsanı Allahdan və xalqdan uzaqlaşdırar».

48. «Sizin üçün ən çox qorxduğum şey nəfs istəklərinə itaətiniz və arzularınızın uzunluğudur».

49. «Adamların ən güclüsü nəfsinə qalib gələn kəsdir».

50. «Ölümü az xatırlayan insanın arzuları başqalarından çox olar».

51. «İnsanların ən axmağı özünü ağıllı sayan kəsdir».

52. «İnsanların ən düşüncəlisi öz eybini görüb, başqalarında eyb axtarmayan kəsdir».

53. «Allah-təala dünyanı həm sevdiyi, həm də sevmədiyi kəsə əta edər. Dini isə yalnız sevdiklərinə verir».

54. «Möminin üç zinəti var: «Allahdan qorxu, doğru danışmaq və əmanəti sahibinə qaytarmaq».

55. «Yalan danışmaqdan çəkinin. O, imanı puça çıxarır».

56. «Qələbənin şirinliyi səbrin acılığını aradan qaldırır».

57. «Dini tərək etməklə dünya dalınca qaçmayın. Dünyanı tərək etməklə axirət qazanın».

58. «Sizinlə hesab çəkilməmiş özünüz özünüzlə hesab çəkin».

59. «Allah zikri hər bir pəhrizkarın sevinci, hər bir yəqin sahibinin ləzzətidir».

60. «Nəfsi azğın istəklərdən qorumaq böyük cihaddır».

61. «Alimin büdrəməsi gəminin qırılması kimidir. O, özü qərq olanda başqaları da qərq olur».

62. «Mömini Allaha itaət sevindirir, günah isə pərişan edir».

63. «İmanını şəkk-şübhədən qoru. Çünki duz balı çürütdüyü tək, şəkk-şübhə də imanı puça çıxarır».

64. «Səni ucaldan sükut səni alçaldan danışığından üstündür».

65. «Allaha xatir əməlini, elmini, sevgisini, nifrətini, alışını, verişini, danışığını, sükutunu paka çıxaranın xoş halına».

66. «Namazda qunut və səcdələri uzatmaq insanı cəhənnəm əzabından xilas edər».

67. «Əbədi axirəti qoyub dünya həyatında razılıq axtaran insan özünə zülm etmişdir».

68. «Gözünün qarşısında insanlar öldüyü halda ölümü yaddan çıxaran kəsə təəccüb edirəm!»